

S KMEČKIH DOMAČIJ V HRASTOVLJAH IZ DOBE OKOLI 1300

Milko Kos

Hrastovlje so vas v severni Istri. V zadnjih letih so zaslovele po freskah, s katerimi je poslikana notranjščina cerkvice, ki je tik ob vasi postavljena sredi utrdbenega obzidja. Cerkvica je starejša od obzidja. Njen nastanek je še iz romanske dobe, najkasneje iz konca 13. stoletja. Mlajše so freske; končane so bile leta 1490.¹

O Hrastovljah pa imamo še en spomenik, ki ni tako znamenit kot freske v vaški cerkvi. Je blizu 200 let starejša listina, po vsebini, po moji vednosti edina te vrste iz sorazmerno rane dobe v arhivalnem gradivu slovenske zemlje. Večji del njenega besedila sem v slovenskem prevodu objavil v 3. letniku Jadranskega koledarja (Zagreb-Ljubljana 1937), str. 62—63, kratek regist o njeni vsebini pa je bil objavljen v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko 9 (1899), 204. Menim, da je tekst vreden, da mimo samega prevoda spregovorim nekoliko več o njem.

Okoli leta 1300 ali mogoče nekoliko kasneje je bil v latinskem jeziku napisan na pergament tekst te listine, ki jo danes hrani Državni arhiv SR Slovenije. Listina nima datuma. Po paleografskih kriterijih jo datiram v omenjeno razdobje.

Povod, da je bila listina napisana, je bil krajevni spor, nastal med kmeti v vasi Hrastovlje, ki so bili podložni nekemu gospodu Pucilinu, in kmeti iz sosednjega Kubeda, ki so spadali pod koprsko mestno občino. Ljudje iz Kubeda so napadli tiste iz Hrastovelj in jih pošteno izropali. Kaj vse so odnesli, nam govori naša listina. Naštevaje vsega tega, vrh tega pa podatki, ki so s tem v zvezi, ne morejo biti brez zanimanja za etnografa in morejo razložiti nekatere etnografske posebnosti severne Istre okoli leta 1300 ali kmalu potem.

Hrastovlje (Chrastovlach) so bile po podatkih naše listine vaška občina (comunitas). Na čelu ji je bil gastald (gastaldio), ki ga moremo primerjati s tem, kar je drugod na Slovenskem vaški načelnik, imenovan župan. Vas je imela tudi svojega biriča (preco), ki je bil sodni organ nižje vrste. Med predmeti, ki so bili Hrastovcem odneseni, se omenja tudi velik občinski meč (malleus comunitatis, malleus magnus), vreden

¹ Iz novejše literature o cerkvi in njenih freskah: Marijan Zadnikar, *Romanska arhitektura na Slovenskem* (1959), 256—260, in istega avtorja: *Hrastovlje* (Spomeniški vodniki, zv. 2, 1961).

40 denarjev. Menim, da je ta pripadal občini ali županu-gastaldu kot simbol pri izvrševanju sodstva.

Zemlja je bila porazdeljena na kmetije, ki so jih individualno obdelovali kmetje (rustici). Vrh tega je obstajala še srenjska zemlja. Na to kaže podatek, da je med uničenim blagom bilo do 50 voz požgane občinskega sena (comunitatis fenum). Nekaj vina je imel v vasi gospod Pucilin, ki so mu Hrastovlje pripadale kot zemljiškemu gospodu (vinum domini). Dvajset orn vina je ob napadu ljudi iz Kubeda izgubila bratovščina (vinum fraternitatis), kar kaže, da je takrat že bila v vasi cerkev.

Podatki naše listine se nanašajo na obleko, pridelke, domače živali, orodje in posodje Hrastovcev. So pa iz listine razvidni tudi podatki o denarju in merah, ki so bile v Hrastovljah v obtoku in uporabi.

Hrastovci so svoj lan in volno tkali doma. Naša listina omenja okoli 20 bračev (na današnjo mero preračunano je to okoli 13 metrov 80 cm) lanene in volnene tkanine (filaterium lineum et de lana), vzete enemu hrastovskih kmetov. Iz te so krojili svoja srajcam podobna ženska in moška oblačila (camisie mulieres, camisa viri, tunica). Te »srajce« so vrhnje oblačilo z rokavi, ki prepasano sega spodaj čez kolena. Na hrastovskih freskah so v njem upodobljeni Adam pri delu in kmetiči (Zadnikar, Hrastovlje, slika med str. 52/53 in slike 65, 66, 67, 68, 72). Ena poglobitnih skupnih potez — glede obleke — ki jih sledimo v tem delu Istre, je dolga ženska srajca, scela krojena.² — Od obleke se omenja še plašč (pallium) in nogavice (calcze). Nogavice bi utegnile biti take, kot jih imata na hrastovskih freskah moža iz spremstva svetih treh kraljev, ali pa mož, ki obrezuje trte (Zadnikar, Hrastovlje, slika 59, 72, 75).

Od žitnih vrst se omenjajo pšenica (frumentum), rž (sillago), ječmen (scandela) in proso (milleum). Razne vrste žita pomešane so mešanica (minustura), žito splòh je pa »blava«. Od moke (farina) se izrecno navaja pšenična moka (farina triticea). Sodeč po navedenih količinah in merah bi dejali, da je bil v primerjavi z drugimi žiti pridelek pšenice manjši, zakaj ta se računa po navadi le na manjše mere (misina, modiolum, le eu star). Je pa na podlagi podatkov o količini odvetega žita pa tudi drugih pridelkov in živine težko reči, koliko je posamezna kmetija pridelala in koliko živine je imela, saj sta mogli biti količina in vsebina odvetega odvisni od raznih okolnosti in naključja. Ponekod je bil kmetu vzet le en star žita (okoli 80 litrov) ali pa še manj, največ pa pri treh kmetih 12, 16 in 20 starov žita (okoli 960, 1280 in 1600 litrov žita).

Nikjer se ne omenja oves, kar bi kazalo, da v Hrastovljah niso imeli kaj prida konj, ki se med odvetim blagom tudi sicer ne omenjajo.

Od stročnic se navajajo v manjših množinah bob (faba), grah (bisa) in grašica (penicium). Konoplja je bila pomembna za izdelavo konopnine (canapium). Od sadnih vrst in drevja se omenjajo orehi (nucēs).

² M. Ložar v Narodopisju Slovencev, 2, 168.

hruške (pira), predvsem pa fige (figus). Vinogradništvu je šla znatna vloga; zelo pogosto omenjanje vina kaže na to. Množina posameznim hrastovskih kmetom vzetega vina je različna, največkrat ga je bilo od 2 do 7 orn, enemu kmetu je bilo vzetih 40, dvema pa po 50 orn vina. Zemljiškemu gospodu je bilo vzetih 50, cerkveni bratovščini pa 20 orn vina. Razširjena je bila gojitev oljkovih dreves; od sadeža so pridobivali olje (oleum). Navajajo se tudi izkoreninjena figova in oljkova drevesa (ficulnea, oliva, oliveta). Njiva nasploh je »ager«. Na travnikih so pridobivali seno (fenum).

Razvita je bila živinoreja. Od živalskih produktov se omenjata meso (carnes) in sir (caseus). Sodeč po množini podatkov so gojili ovce in prašiče bolj kot pa goved. Zlasti ovčereja je bila (kot še v polpreteklem času) glavna živinorejska panoga v teh krajih. Omenjajo se ovce (oves), manj jagnjeta (angni) in enkrat 14 koz (capra). Posameznikom je bilo po številu vzetih od dveh do 40 ovac. Pogosta je tudi omemba prašičev (porci) in svinj (sues), od teh so taki enoletne starosti (porci, sues unius anni), pitani prašiči (porci nutricii), breja svinja (sus plena) in velike svinje (magne sues). Od goveje živine se navajajo voli (boves) in krave (vace); teh živali je bilo posamezniku vzetih od ene do treh. Le po enkrat se navaja vzeto tele (vitullus) in oslica (asina).

Od perutnine so našteje kokoši (galine) in dvakrat gosi (anseres). Kokoši, po številu od ene do deset, so bile vzete skoraj vsakemu kmetu, kar bi kazalo na znatno kokošerejo.

Za etnografa je pomembno navajanje raznega orodja in posodja. Dvakrat se navaja železo za oranje (ferra ad arandum, ferra aratrea), kar je bilo pač del ornega orodja. Verjetno je bil to lemež. Imamo poročilo z ozemlja socerbskega gospostva, ki ni daleč od Hrastovelj, da so tamkaj pri »starem plugu« železni lemež kupovali.³ Tudi podatek v naši listini, da je bila vrednost železa za oranje 40 denarjev (ferra ad arandum valencia XL denarios) bi govoril za železen del, ki so ga v Hrastovljah kupovali k sicer doma izdelanemu lesenemu ornemu orodju. Plug, ki je upodobljen na freski cerkve v Hrastovljah (Zadnikar, Hrastovlje, slika 67) in o katerem velja mnenje, da je bil ves iz lesa, je mogoče glede na podatek v naši listini imeti tudi kak del iz železa.⁴

Mimo ornega orodja se kot orodje za obdelavo zemlje navaja motika (fossarium, fossorium). Na freski v Hrastovljah jo vihti Adam (Zadnikar, Hrastovlje, sl. 43). Srpi (falces) so bili potrebni za žetev.

Med orodjem, potrebnim pri hiši, se omenjajo v naši listini še: voz (currus), sveder (terrebellum), škarje (forfex), žaga (ali kosa ?, sera), rešeto (capisterium) in strugalnik (?, dildoria).

Vino so hranili v raznih posodah (vas) in sodih (dolum). Omenjajo se tudi košare (cista) in vreče (saccus). Predvsem za vodo namenjena

³ S. Vilfan, K obdelavi polja v slovenski Istri, Slovenski etnograf X (1937), 64.

⁴ A. Baš, Hrastovski plug, Slovenski etnograf 14 (1961), 54.

posoda je bila idrija (ydria). Za fige, oljke, moko in bob je brenta. Na freskah v Hrastovljah glej brento z grozdem (v Zadnikarjevih Hrastovljah na sliki med str. 48/49 in slika 66) in košare (na slikah 63, 66 in 74). Sklede (saitella), vreči (olla) in čaše (peccarium) spadajo v nadaljnji inventar kmečkega doma. »Olla« je vrč z ročaji, mogoče tak,⁵ kakršen je upodobljen na freskah v hrastovski cerkvi (Zadnikar, Hrastovlje, slika med str. 32/33 in slike 19, 43 in 45).

Končno še nekaj o merah in denarju, ki jih omenja naša listina. Star (starium) je bil mera za žito, moko, grašico, bob, grah, orehe in fige. Obči beneški star je meril 83,3172 litrov. Povprečno moremo na star računati okoli 80 litrov. Orna (urna) je bila mera za vino, pa tudi za olje. Nanjo je šla v raznih krajih različna količina, od 160 do 85 litrov na orno. Olje so tudi tehtali na funte; beneška tako imenovana »libra grossa« je merila 476,69 gramov. Votle mere manjšega obsega so: »misina« (ali »metreta) in »modiolum« za žito, moko, grašico, fige, hruške in orehe. V Furlaniji je bila »mezina« v 16. stoletju četrti del stara, obsegala je torej okoli 20 litrov.

Tkanine so merili na brač (brachium). Dolžinska mera za »brač«, vklesana v drugi polovici 15. stoletja v steber, ki danes stoji na Tartinijevem trgu v Piranu, meri 69 cm. Okoli te številke se giblje mera za brač, po kateri so merili sukno v furlanskih krajih (okoli 67 do 69 cm).⁵

Računalj so okoli leta 1300 v Hrastovljah največ na marko denarjev (marcha denariorum) in na funte denarjev (libra denariorum). Oboje je le števna enota, ne resničen novc. Četrti del marke je četrtnjak (ferto). Resničen novc so denarji (denarii) ali solidi. Na eno marko je šlo 160 denarjev ali solidov.

Imena hrastovskih kmetov, urejen po skupinah:

Domača slovenska imena. Dedoha (Dedocha) — Grdina (Gerdina) — Ivan (Ivan) — Jak (Jac) — Juriha (Juricha) — Jurislav (Jurislavus) — Koliša (Colissa) — Kresec (Cioseç, Creseç) — Malha (Malcha) — Piçigoy, tudi Çugoy — Sobeslav (Sobuslaus, Sobuslav) — Stojan (Stoyan) — Svetka (Svetcha, Swetcha) — Svobodin (Sobodinus) — Vlček (Welcech, Welcecon) — Vlk (Welç, Welcoho, Welçoho) — Vlkona (Velchon, Wolchona) — Zaka (Zacha) — Zlobec (Slobeç, Slobič).

Krščanska imena. Laurencius (v vasi sta bila dva Lovrenca, zato ima eden priimek »Večniç«, drugi je »frater Creseç«) — Martinus — Mingtonus — Mingus (iz Dominicus) — Petrus.

Romanska ime: Ripaldus oziroma Ripaldus.

Ime po obrti: Cerdo (čevljar).

⁵ O merah: S. Vilfan, Prisp evki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16.—19. stoletje), Zgodovinski časopis 8 (1954), passim. — G. Perusini, Vita di popolo in Friuli (1961), 240 dalje.

Zusammenfassung

INVENTARE DER BAUERNGÜTER IN HRASTOVLJE
AUS DER ZEIT UM 1500

Den Gegenstand des Beitrages bildet die Analyse einer im Staatsarchive in Ljubljana aufbewahrten Urkunde, die nach paläographischen Kriterien in die Zeit um 1500 oder in eine nicht viel spätere anzusetzen wäre. Inhaltlich enthält sie eine Aufzählung dessen was sich Leute aus dem Dorfe Kubed im nordwestlichen Istrien im benachbarten Dorfe Hrastovlje mit Gewalt angeeignet hatten.

Hrastovlje war eine Dorfgemeinde (*comunitas*) mit einem Gastalden als Dorfvorsteher an der Spitze. Diesem mag als Symbol seiner richterlichen Gewalt ein grosser Gemeindedegen (*malleus comunitatis*, *malleus magnus*) gedient haben, der auch unter den geraubten Gegenständen aufgezählt wird. Die Dorfgemeinde bestand aus Bauerngütern und der Dorfmark; 50 Wägen gelegentlich des Überfalles der Gemeinde gehörenden verbrannten Heus (*comunitatis fenum*) weisen auf letztere hin. Der Bruderschaft gehörender Wein (*vinum fraternitatis*) zeigt, dass damals in Hrastovlje bereits eine Kirche stand.

Der grösste Teil der Angaben bezieht sich auf Kleidungsstücke, Feldprodukte, Haustiere, Werkzeuge und Gefässe.

Kleidungsstücke. Zu Hause gewobene Lein- und Wolltücher. Hemdartige Kleidungsstücke für Frauen und Männer (*camisie mulieres*, *camisia viri*, *tunica*). Mäntel (*pallium*). Strümpfe (*calcze*).

Feldprodukte. Weizen (*frumentum*). Roggen (*sillago*). Gerste (*scandela*). Hirse (*milleum*). Gemischtes Korn (*mistura*). Weizenmehl (*farina triticea*). Bohnen (*fabas*). Erbsen (*bisa*). Wicke (*penicium*). Hans (*canapium*).

Obstarten und Obstbäume: Feigen (*figus*), Nüsse (*nuces*), Birnen (*pira*). Grosse Mengen geraubten Weins und Öls weisen auf entwickelten Wein- und Ölbau. Es werden auch gewaltsam entwurzelte Feigen- und Ölbäume erwähnt (*ficulnea*, *oliva*, *olivoeta*).

Haustiere. Schaf- und Schweinezucht, weniger Rindviehzucht. Daraufhin weisen Angaben über zahlreiche weggenommene Schafe (*oves*), Lämmer (*agnii*), Ziegen (*caprae*), Schweine (*porci*) und Säue (*sues*). Rindvieh: Ochsen (*boves*), Kühe (*vace*), Kalb (*vitullus*). Sehr viele Hühner.

Werkzeug. Eisen zum Pflügen (*ferra ad arandum*, *ferra aratra*); wohl die eiserne Pflugschar, die zum hölzernen Pflug gekauft wurde. Haue (*fossarium*), Sichel (*falx*), Wagen (*currus*), Bohrer (*terrebellum*), Schere (*forfex*), Säge oder Sense (*sera*), Sieb (*capisterium*), Daubenhobel? (*doldorium*).

Gefässe. Behälter und Fässer (*vas*, *dolium*) für Wein. Körbe (*cista*) und Säcke (*saccus*). Ydria, hauptsächlich für Wasser bestimmtes Gefäss. Brenta für Feigen, Oliven, Mehl und Bohnen. Schüssel (*saitella*), Krüge (*olla*) und Becher (*peccarium*).

Masse und Münze. Starium (rund 80 Liter) für Korn, Mehl, Wicke, Bohnen, Erbsen, Nüsse und Feigen. Urna für Wein und Öl. Pfund (*libra*) für Öl. Hohlmasse kleineren Umfanges: *misina*, *metreta*, *modiolum*, für Korn, Mehl, Wicke, Feigen, Birnen und Nüsse. Brachium (rund 68 cm), Längenmass für Tücher. — Rechnungsmünze: *marcha denariorum* und *libra denariorum*. Faktische Münze: *denarii* und *solidi*.

Die Namen der Bauern von Hrastovlje um 1500 sind zum überwiegenden Teil slawisch, nur wenige sind christlichen oder romanischen Ursprunges.

Viele der in der Urkunde erwähnten Gegenstände werden mit solchen auf den Fresken der Kirche in Hrastovlje abgebildeten (vollendet 1490) verglichen (hemdartige Kleidungsstücke, Strümpfe, Pflug, Haue, Krüge).